

İZMİR MÜDAFAA-İ HUKUK-I OSMANİYE CEMİYETİ (Aralık 1918-Mart 1920)

Yrd. Doç. Dr. MESUT ÇAPA

Mondros Mütarekesi'nden sonra kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin ilki olan İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti (İMHOÇ), diğerleri gibi, yöresel faaliyetlerde bulunmuş ve Wilson'un ortaya attığı 14 maddelik Barış Prensiplerini çalışmalarına meşru bir dayanak olarak seçmiştir. Bilindiği gibi Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson, Birinci Dünya Savaşı'na son verecek barışın temel ilkeleri olmak üzere, 8 Ocak 1918'de, 14 maddelik prensiplerini Kongre'de açıklamıştı. Bunlardan 12. madde doğrudan Türkiye ile ilgili idi ve şöyle deniliyordu. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak, fakat Türk olmayan milliyetlere muhtar gelişme imkânları verilecek. Çanakkale Boğazı devamlı olarak bütün milletlerin gemilerine açık olacak ve bu, milletlerarası garanti altına konacak"¹. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kongre ve yayınlarında, zaman zaman bu maddeye atıfta bulunulduğunu görmekteyiz².

Kuruluş Devri (Aralık 1918):

İzmir ve çevresinin Yunanlılara verileceği haberinin duyulması ve Rum taşkınlıkları, bu bölgede Türk'ün hakkını koruyacak bir cemiyetin kurulmasını zarurî kılmıştı. Kurucuları arasında bulunan, Moralızade Halit ve Nail (Moralı) Beylerin, 12.3.1923'te, Birinci Ordu Kumandanı Nuttin Paşa'ya gönderdikleri bir mektupta, Cemiyet'in tarihçesi özetlenmektedir³. Moralı'nın anılarında belirttiğine göre, Mütareke'nin imzalan-

¹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980), Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1984, s. 138-139.

² İMHOÇ'nin 1919'da yayınladığı broşürün kapağında, "Başkan Wilson'un benimseydiği prensiplerin onikincisine göre, İzmir şehri, ötedenberi Türk Anadolu'nun bu Türk incisi, sahiplerinin elinde kalmalıdır" deniliyordu. bk. Smyrne Turque, Publication de la Société de Défense des Droits Ottomans-Smyrne, No: 4, İstanbul 1919.

³ Nail Moralı, Mütarekede İzmir Olayları, Ankara 1973, s. 5-28.; ve yine aynı yazarın, Mütarekede İzmir, İstanbul 1976, s. 164-169. (Bundan sonra Mütarekede İzmir Olayları, MİO; Mütarekede İzmir, Mİ şeklinde verilecektir).

masından sonra Rumlar kıyıdanmaya başlamış ve tavırlarını değiştirmişlerdi. İtilâf Devletleri adına İzmir'e gelen İngiliz monitörünün kumandanı Komodor Dikson, rıhtımda Rumlar tarafından coşkuyla karşılanmış; her yer Yunan bayraklarıyla, hatta, "zerzavatçı beygirleri bile mavi-beyazla" süslenmişti. Dikson'un İzmir'e çıktığı anda başlayan sürekli Rum coşkunluklarının yanı sıra, gayrî müslimlerin çıkardığı gazetelerde yayınlanan yazılar, Ermenilerin sessiz çalışmaları ve daha önce Midilli'de faaliyet gösteren İngiliz istihbarat teşkilâtının İzmir'e taşınması, "vatan mefhumunu anlayan her vatan çocuğunda semamızı karabulutların kapladığı his ve kanaatini hasıl etmişti"⁴.

Daha önce, kayıtsız şartsız vatanın savunulmasını amaç edinen bir cemiyetin kurulması tasarlanmış olduğu halde, toplantıya çağrılanlardan Tokadıza Şekip ve Sahlepcizade Hacı Midhat Beylerin ısrarı üzerine, Wilson Prensipleri esası dahilinde ve ilmî mahiyette çalışmak maksadıyla İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti (İMHOC)'nin kurulmasına karar verildi. Ne var ki, Hürriyet ve İtilâf Partisi taraftarları bu teşebbüsü "İttihatçılık ve bir çeşit Bolşeviklik" şeklinde yorumluyorlardı. Düşüncelerini İngiliz ve Fransız temsilcilerine, bu şekilde yanlış âksettirdikleri takdirde Cemiyet'in çalışmaları engellenebilirdi; bunun için, heyetin açıktan faaliyete geçmesi geciktirildi. Cemiyet'in resmen kuruluşu İzmir'e gelen Vali Tahsin (Uzer) Bey zamanında gerçekleşebildi⁵. Gerek Nizamname'de, gerekse ilgili hatıralarda Cemiyet'in resmî kuruluş tarihi verilmemekle birlikte, bazı araştırmalarda, nizamname ve dilekçenin 1 Aralık 1918'de Valiliğe sunulduğu kabul edilmektedir⁶.

Nizamnamesinin 2. maddesinde kuruluş gayesi, "Aksam-ı vatanın maddeten ve manen terakki ve tealisi esbabını temine çalışmak, eskâr ve hissiyat-ı memleketi âlem-i medeniyete iblağ ve isâl eylemek, bu maksadın husulüne mani olacak her türlü teşebbüsata karşı müdafaat-ı meşrua ve il-

⁴ Nail Moralı, Mİ, s. 135 ve MİO, s. 6-7.; Bezmi Nusret Kaygusuz, Bir Roman Gibi, İzmir 1955, s. 148.

⁵ Celal Bayar, Ben de Yazdım, C.V, İstanbul 1967, s. 1619-1620.

⁶ Nurdoğan Taçalan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken İstanbul 1981, s. 125.; Cemiyet'in kuruluş tarihi olarak 26.XI.1918 ve 14.12.1918 tarihlerine de rastlamak mümkündür. bk. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952), İstanbul 1952, s. 481.; Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, (Çev. Cemal Köprülü), TTK Basımevi, Ankara 1986, s. 65-66. Liseler için hazırlanmış bir ders kitabında Cemiyet'in kuruluşu 2 Aralık 1918; 17-19 Mart 1919'da yapılmış olan Kongrenin tarihi ise, 2 Mart 1918 olarak verilmiştir. bk. Enver Ziya Karal, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965), TTK Basımevi, Ankara 1978, s. 11.

miyede bulunmak ve bu memlekette ekseriyeti teşkil eden anasının hukukunu edille-i ilmiye ve mukniası ile enzar-ı medeniyete karşı ispat eylemekten ibarettir” şeklinde belirlenen Cemiyet’in kurucuları şunlardı:

“Tüccardan mektubî-i esbak Ahmet Burhaneddin Bey, Doktor Hacı Hasanzade Edhem Bey, Alemdarzade Edhem Bey, muharrirîn-i Osmaniye’den Hasan Vasfi Bey, mütekaid binbaşı Hüseyin Lütfi Bey, Moralızade Halit Bey, Tokadızade Şekip Bey, Erkân-ı Harbiye miralaylığından mütekaid Selahattin Bey, tüccardan Arif Bey, Erkân-ı Harbiye binbaşılığından mütekaid Abdurrahman Sami Bey, tüccardan Osman Nuri Bey, Selimzade Mehmet Bey, Naci Bey, Sahlebcizade Hacı Midhat Bey, mevlevi şeyhi Nuri Efendi hazretleri, Moralızade Nail Bey”.

Valiliğe sunulan yazıda, Yönetim Kurulu’nu teşkil edenlerin isim, sanat ve adresleri ise şu şekilde belirtilmiştir:

“Aydın Vilâyet-i Celilesine,

Cemiyetin ünvanı: Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti.

Merkez-i İdaresi:

Meclis-i İdareyi teşkil eden zevatın hurûf-ı hece sırasıyla;

İsimleri:	Sanat:	Mahall-i İkametleri:
1 — Hacı Hasanzade Edhem Bey	Doktor	Karantina
2 — Hüseyin Lütfi Bey	Mütekaid binbaşı	Uzunyol
3 — Moralızade Halit Bey	Tüccardan	Karşıyaka
4 — Tokadızade Şekip Bey	Tüccardan, mebus-ı esbak (Aynı zamanda cemiyetin kâtib-i umumîsidir).	Karşıyaka
5 — Selahattin Bey	Tüccardan, Erkân-ı Harbiye miralaylığından mütekait.	İkinci Salhane Mahallesi
6 — Arif Bey	Tüccardan	—
7 — Abdurrahman Sami Bey	Erkân-ı Harbiye binbaşılığından mütekait.	Karşıyaka
8 — Sahlebcizade Hacı Midhat Bey	Tüccardan (veznedar)	Karantina
9 — Moralızade Nail Bey	Tüccardan	Karşıyaka

Cemiyetler kanununun altıncı maddesi mucibince teşkil edeceğimiz cemiyetin ismini ve maksadını ve merkez-i idaresi, ve müessislerin esamisini, ve meclis-i idaresinde bulunacak zevatın isim ve mahall-i ikametlerini havi tahrir olunan nizamname-i esasîsi ile izahat-ı lâzime-i kâfiye bâlâ derc ile işbu beyanname huzur-ı âli-yi vilâyetpenahilerine takdim kılındı”⁷.

Tahsin Bey’in kısa bir süre sonra valilikten ayrılıp, yerine Hürriyet ve İtilâf Partisine mensup Ethem Bey’in atanmasıyla birlikte, Cemiyet’in çalışmalarında bir durgunluk devresi başladı. Nurettin Paşa’nın, 26 Ocak 1919’da, ikinci defa vali ve kumandan olarak İzmir’e gelmesine kadar herhangi bir değişiklik olmadı. Nurettin Paşa İzmir’deki parti, dernek ve tüccar klüplerinin delegelerinden oluşan bir istişare heyeti kurdu ve İMHDC’nin çalışmalarını destekledi. Cemiyet’in sesini içte ve dışta duyurabilmek amacıyla Vali Nurettin Paşa’nın iştirakiyle İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa ve Balıkesir vilâyetlerini temsil edecek delegelerden oluşacak bir kongrenin İzmir’de toplanabilmesi için hazırlıklara başlandı⁸.

İzmir’de bu gelişmeler olurken, 18 Ocak 1919’da toplanan Paris Barış Konferansı’nda bölgenin kaderiyle ilgili görüşmeler yapılyordu. Konferans’ın kararlarına Amerika, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya hâkim görünmekle birlikte; bu devletlerin başkan ve dışişleri bakanlarının oluşturduğu Konseyde, esas itibarıyla Fransa ve İngilterenin kararları etkili oluyordu. Barış Konferansı’nda, özellikle Llyod George İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesini savunacaktı⁹.

İMHOC, kongre hazırlıkları devam ederken İstanbul’a bir heyet gönderdi. Heyetin görevi; padişah, Tevfik Paşa Hükümeti ve İstanbul’daki İtilâf Devletleri Yüksek Komiserlerine birer muhtıra vermek ve Yunanlıların İzmir’e çıkmalarını önlemektir. Heyet, 3 Mart 1919’da Tevfik Paşa’nın Sadareten ayrılmasıyla ne yapacağını bilemez bir duruma düştü¹⁰. Yine aynı günlerde Moralızade Nail (Moralı) Bey, İstanbul’da başlayan Millî Mücadele teşebbüslerini yakından takip etmek üzere İMHOC’nin temsilcisi olarak görevlendirildi. Nail Bey İstanbul’da bulunduğu süre içinde

⁷ Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti’nin Nizamname-i Esasîsi, İzmir 1334 (1918), s. 1-3,5. Sayın Tunaya’nın İMHOC’nin kurucusu ve idarecileri adı altında verdiği listedeki isimlerden bazısının, Nizamnamede verilenlerden farklı olduğu görülmektedir. bk. Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 481.

⁸ Çelal Bayar, a.g.e., s. 1620, 1630.; Nail Moralı, MİO, s. 8.

⁹ Sina Akşin, “Paris Barış Konferansı’nın Yunanlıları İzmir’e Çıkarma Kararı”, Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Ankara 1986, s. 174-185.

¹⁰ Nurdoğan Taçalan, a.g.e., s. 154.

Millî Kongre ileri gelenleri, Mütareke Komisyonu Başkanı Galip Kemali, Dr. Adnan (Adivar) Beyler ve Halide Edip (Adivar) ile görüşerek yardımlarını talep ediyordu. Câmi (Baykut) Bey'in¹¹ İMHOC'ne katılması o günlere rastlamaktadır. Nail Bey bu olayı anılarında şöyle anlatır: "Gazeteler, cemiyetimize İttihatçılardan yavrusu, organı diye yaptıkları hücumları artırıyorlardı. Düşündüm taşındım, İstanbul'da Câmi Bey'i buldum. İttihatçıların sayılı muhalifi tanındığından hem bize paratoner, hem de bilgisi ile bize yardımcı olurdu. Beraber çalışma teklifimi hemen kabul etti. Bronzetti Torpidosu seyahatini onunla yapıp İzmir'e gittik"¹².

Bronzetti Torpidosu ile İstanbul'dan İzmir'e gelmekte olan Nail ve Câmi Beylerin gemide hazırladıkları 12 Mart 1919 tarihli bir muhtırayı, Comte Sforza Paris Barış Konferansı'na; İzmir Amerikan Koleji Müdürü Mr. Mac Lahlan da Wilson'a ulaştırdı. Muhtıra, İstanbul'daki İtilâf Devletleri Yüksek Komiserlerine de iletildi¹³.

Büyük Kongre (17-19 Mart 1919):

İMHOC, eski İttihatçılardan yardım görmüyor değildi; ancak, bu yardımların gayesi particilikten ziyade, bölgeye yönelik muhtemel tehlikeleri önlemek içindi. İzmir'de Teceddüt Fırkası'nı yöneten İttihat ve Terakki'nin İzmir eski Kâtib-i Mesulü Mahmut Celaledin (Celal Bayar) Müdafaa-i Hukuk çalışmalarını gizlice destekliyordu; onunla Cemiyet arasında organik bir bağ yoktu, aralarındaki teması Dr. Hacı Hasanzade Et-

¹¹ Câmi Baykut (1973-1949): 1908'de Meclis-i Mebusan'a Fizan mebusu olarak katıldı. Mütareke döneminde Dahiliye Nezareti müsteşarlığı yaptı. Câmi Bey, İstanbul'da 4 Mayıs 1919'da kurulan Millî Ahrar Fırkası'nın kurucu ve "heyet-i siyasiye" üyeleri arasında olup, aynı partinin umumî kâtib-i idi. İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'ya geçti. TBMM'ne Aydın mebusu olarak katıldı, 1921'de Ankara'nın Roma temsilciliğine atandı. bk. Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihani*, İstanbul 1987, s. 63-64; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler (1918-1922)*, C. II, Hürriyet Vakfı yay. 1986, s. 460-462.; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, (1919-1922), C. II, İstanbul 1986, s. 67, dipnot: 2.; "Câmi Bey'in İstifası: Dahiliye Nezareti Müsteşarı Câmi Bey, dün makamına gelmemiştir. İcra ettiğimiz tahkikata nazaran Câmi Bey, kabinede vukubulan tebeddül üzerine istifanamesini takdim etmiş ve istifası kabul olunmuştur..." (Vakit, 10 Kânun-i sâni 1919, No: 442); "Millî Ahrar Fırkası" (Vakit, 20 Mayıs 1919, No: 561); "Câmi Bey'le Mülâkat: Muharrirlerimizden biri dün Millî Ahrar Fırkası Kâtib-i Umumîsi Câmi Bey ile mülâkat ederken, Meclis-i Mebusan'ın faaliyetine ve intihabata dair sualler sormuştur..." (Vakit, 20 Kânun-i evvel 1919, No: 762).

¹² Nail Morali, Mİ, s. 64-65.

¹³ Smyrne Turque, s. 11.; Nail Morali, Mİ, s. 144-145., ve MİD, s. 47-54, 80.

hem Bey gerçekleştiriyordu. Diğer yandan İzmir'de yayınlanan İslahat gazetesi, İMHOC'ne karşı, etkili bir muhalefet yapıyordu¹⁴.

İMHOC adına ilk toplantı 13 Mart 1919 günü, Türk Ocağı ve bazı eski İttihatçıların da yardımıyla, İzmir tiyatrosunda yapıldı. Buradaki konuşmada İzmir'in Türk olduğu, Türk kalacağı tekrarlanarak, bunun aksini iddia eden fikirlere karşı çıkılıyordu. Toplantıda kabul edilen üç maddelik muhtıra İzmir'deki İngiliz, Fransız ve Amerika siyasi mümessillerine verildi.

Asıl büyük kongre, 17 Mart 1919'da Millî Kütüphane'nin Beyler Sokağı'ndaki sinemasında toplandı. Ege'nin bütün müftü ve belediye başkanlarıyla her kazadan iki ve livalardan üçer delege İzmir'e geldiler.

Kongre, Câmî Bey'i Umumî Kâtipliğe, başkanlığa İzmir Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa'yı, başkanvekilliklerine ise Balıkesir Belediye Başkanı Hafız Mehmet Emin, Denizli Belediye Başkanı Hacı Tevfik ve Muğla Belediye Başkanı Ragıp Beyleri seçti¹⁵.

Umumî Merkez üyelerinin belirlendiği Kongre sonunda Câmî Bey Umumî Kâtipliğe, Halit (Moralizade) Bey de veznedarlığa getirildi. Kongre'de hazırlanan 20 Mart 1919 tarihli muhtıra, İstanbul'daki İtilâf Devletleri Yüksek Komiserlerine telgrafla bildirildi. Bütün delegelerin imzaladığı bu muhtırada, İstanbul'un eskisi gibi Osmanlı payitahtı olarak kalması isteniyor ve Batı Anadolu sahillerinde Türkler'in "nüfus itibarıyla yüzde seksen, emlak ve arazi serveti bakımından yüzde doksanbeş gibi ezici bir ekseriyete mâlik oldukları" hatırlatılıyordu. Yine aynı muhtıranın 4. maddesinde, "Büyük devletlerin adaletine güveni olan Türk milleti, istikbalini tehdit eden tehlikeler karşısında sükûnetini elden bırakmıyarak mevcudiyetini muhafaza kaygısıyla hakkını bilfiil müdafaa mecburiyetine düşmeceğini ümit etmektedir"¹⁶ deniliyordu.

İstanbul'da yayınlanan gazetelerde, İMHOC ve Kongre ile ilgili haberlere sıkça rastlanıyordu. Kongre'nin İstanbul'daki yankılarını yansıtabilmek için Sabah ve Vakit gazetelerinde yayınlanan birkaç yazıyı örnek göstermek gerekecektir. Bu vesile ile İttihatçı-İtilâfçı çekişmesinin Kongre ile ilgili haberlere nasıl yansıdığını göreceğiz.

¹⁴ Nail Morali, MİO, s. 45.

¹⁵ Celal Bayar, a.g.e., s. 1628-1630.; Nurdoğan Taçalan, a.g.e., s. 154.; "İzmir Kongresi", Vakit, 22 Mart 1919, No: 505.

¹⁶ Celal Bayar, a.g.e., s. 1696-1697, Belge: 100.; Smyrne Turque, s. 12-13.; Nail Morali, Mİ, s. 171-172.

Sabah gazetesi Kongre'den sonra, İzmir muhabininin bir telgrafına dayanarak, Umumî Merkez azalarından yedi kişinin istifa ettiğini yazınca; Vakit gazetesi bu habere atfen, bir yazı ile Kongre'ye katılanların grup halinde çekilmiş bir fotoğrafını yayınladı. Haberde şunlara yer veriliyordu:

“İzmir vilâyeti üzerindeki ecnebi ihtirasatına karşı, hukuk-ı millîyemizi müdafaa etmek üzere geçende İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşekkül etmişti. Cemiyet her türlü siyasî düşüncelerin fevkinde ve münhasıran Hukuk-ı Osmaniye'yi müdafaa ile meşgul olacağı için muhtelif fırka ve sınıflara mensup bütün vatanperverler Cemiyet'e iltihak etmiş ve Mart'ın on yedinci günü, mülhakattan gelen 37 müftü, 37 belediye reisi ve yüzlerce ahalinin iltihakı ile, İzmir'de Millî Sinemada bir kongre akdedilmişti. Kongrede cereyan eden müzakerât neticesinde Türkler'in Aydın vilâyetindeki hukukunu irâe ve ispat eylemek üzere, bir muhtıra kaleme alınarak İtilâf mümessillerine takdim edilmiş ve on beş kişilik bir idare heyeti intihab olunmuştu. Dün İzmir'den Sabah refikimize gelen bir telgrafnamede, Kongre kâtib-i umumîsi Câmi Bey ile heyet-i idare azasından Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na mensup beş, bîtaraf iki zatın istifa ettiği bildirilmekte idi. Bu havadisın doğru olup-olmadığını henüz katî surette bilmiyoruz. Fakat, eğer Câmi Bey'le yedi refikinin istifası vaki ise, bunu teessürle telâkki etmemek kabil değildir. Pek halisane ve vatanperverane bir emel ile teşekkül eden Cemiyetin mesaisinin yarım kalmasını ve fırka ihtilâflarının bir tarafa bırakılarak vatanî meselelerde daima müttehid bulunulmasını temenni ederiz.”¹⁷

Görüldüğü gibi Hürriyet ve İtilâf Fırkası ve gazeteleri, “Bu çeşit faaliyet İttihatçı sistemdir, yıkılması gerektir” derken, Vakit'de kullanılan üslup daha mutedil ve yurdun içinde bulunduğu şartlar gözönüne alındığında daha olumludur. Nitekim Vakit, “Pek halisane ve vatanperverane bir emel ile teşekkül eden cemiyetin mesaisinin yarım kalmasını ve fırka ihtilâflarının bir tarafa bırakılarak vatanî meselelerde daima müttehid bulunulmasını temenni” ediyordu. Celal Bayar'ın deyimiyle, zaten, “Cemiyetin kuruluşunda, kongrenin toplanışında yalnız millî menfaatleri korumak arzusu hâkimdi. Esasen başka türlü düşünmeğe memleketin ıstıraph hali müsait değildi.”¹⁸

Sabah gazetesinde yayınlanan haber, bir hafta sonra Vakit'te, Câmi Bey'in İzmir'den gönderdiği bir telgrafla tekzip edildi. Câmi Bey 5 Nisan tarihli telgrafında, “Bugünkü posta ile aldığım 10551 numaralı Sabah gazetesinde görülen Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nden bazı aza-

¹⁷ Vakit, 1 Nisan 1919.

¹⁸ Celal Bayar, a.g.e., s. 1630-1631.

nın istifasına dair İzmir'den keşide edilmiş telgrafname müfâdı tamamen mugayir-i hakikattir. İrkımıza, istiklâlimize düşman, istilâkâr bir milletin her an tecavüzatına maruz Türk vatanının bu serhaddinde tehlike-i müstereke-i hariciye tesiriyle toplanmış millî bir cemiyet azasını fırkacılık ünvanı altında tasvir eden bir telgrafnamenin mahsul-i hayâl olduğunu ve heyet-i idare azasının deruhte ettikleri vazifeyi ifaya devam eylediklerini beyana müsâraat ederim"¹⁹ diyerek Sabah'ta yayınlanan haberin asılsız olduğunu ve İMHOC üyelerinin birlik ve beraberlik içinde çalıştıklarını vurguluyordu.

İMHOC'nin 17-19 Mart 1919 tarihleri arasında topladığı bu kongre, sonuçları ve delege sayısı dikkate alındığında, Vilâyat-ı Şarkıyye Cemiyeti'nin Trabzon ve Erzurum kongrelerinden sonra en büyük kongre niteliğini taşımaktaydı²⁰. Zira, Kongre'ye, "Mülhakattan gelen 37 müftü, 37 belediye reisi ve yüzlerce ahali" katılmış; Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Kongrelerinin toplanmasına ve millî güçlerin teşkilâtlanmasına zemin hazırlamıştır.

Ne var ki Cemiyet'in faaliyetleri, Nurettin Paşa'nın İzmir'den ayrılmasıyla birlikte yavaşladı. İzmir'in işgali için gittikçe daha açıkça görülmekte olan Yunan hazırlıklarına karşı Türk savunmasını zayıflatmak amacıyla İtilâf Devletleri, Nurettin Paşa'nın İzmir'den alınmasını istediler. Yerine 11 Mart'ta, daha önce Evkaf Nazırı ve Dahiliye Nazır Vekili olan (Kambur) İzzet Bey tayin edildi; 25 Mart'ta yeni vali göreve başladı²¹; Kumandanlığa ise, 22 Mart'ta, Ali Nadir Paşa atanmıştı²².

Moralı bundan sonrasını şöyle anlatır: "İzzet Bey vali geldi ve en müşkül vaziyet tahaddüs etti. İzzet, Sulh Konferansı'na gönderilecek Kongre kararına iktiran eden Garbi Anadolu ahali heyet-i murahhasasından başlayarak her teşebbüsümüzün önüne geçmeye başladı. Maksad-ı cemiyeti ilga idi. Cemiyeti 'Siz taklib-i hükümet için çalışır bir müessesesiniz. Memleket hukukunu müdafaa elinizde bir kalkandır'; 'İttihatçılık ve Bolşeviklikle müttehemsiniz' diyordu. Bu son cümle İngilizleri ve Fransızları tahrik ederek bizi dağıtmak tasavvurunun mahsulü idi... Dağılmamızı temin edecek her türlü gayretleri sarfettiğimiz bu sıralarda İstanbul'da faali-

¹⁹ Vakıf, 7 Nisan 1919, No: 524.

²⁰ Şerafettin Turan, "Kurtuluş Savaşında Kongreler", Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, TTK. Basımevi, Ankara 1975, s. 150.

²¹ Gotthard Jäeschke, a.g.e., s. 65.

²² Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s. 54.

yete geçmesi kararlaştırılmış olan Kâtib-i Umumî Câmî Bey, Halit Bey'i tevkil ile İzmir'den hareket etmiş bulunuyordu".

İMHOÇ, çalışmalarını güç şartlar altında konferanslar vermek, uluslararası teşekküllere, İtilâf Devletlerine; protesto telgrafları, broşürler göndermek; Avrupa'daki Türk dostu kişilerin dikkatlerini millî davaya çekmek ve içerde propagandaya devam etmek suretiyle İzmir'in işgaline kadar devam ettirdi. İşgalden bir gün önce, 14 Mayıs 1919 günü akşamı, "Redd-i İlhak Beyannamesi"nin hazırlanıp yayınlanmasında Cemiyet ileri gelenleri etkili oldu²³. Bu hareket, Batı Anadolu'da Redd-i İlhak Cemiyetleri adı altında yeni bir mukavemet teşkilâtının kaza ve sancaklardan başlayarak nahiyele-re kadar yayılması sonucunu doğurdu²⁴.

İşgalden Sonra:

İzmir'in işgalinden sonra Cemiyet, idare merkezini İstanbul'a nakletmek zorunda kalmış; fakat uzunca bir süre hareketsizlik devresine girmişti. Alaşehir Kongresi'nde (16 Ağustos-25 Ağustos 1919), kongrenin son günü, alınan bir kararla yeni yönetim kurulu tesbit edildikten sonra faaliyetlerine tekrar hız verdi.

Alaşehir Kongresi'nin 23 Ağustos günkü toplantısında Sivas ve İstanbul ile muhaberenin kimler vasıtasıyla yapılacağı tartışıldı. Sivas'a daha önce Kongre'nin daveti üzerine bir temsilci gönderildiği için, yeni bir temsilci gönderilmesine gerek olmadığı oybirliği ile kabul edildi; İstanbul ile muhaberenin ise, İMHOÇ Umumî Kâtibi Câmî Bey vasıtasıyla yapılması kararlaştırıldı²⁵. Nusret Hilmi (Meray) Bey İMHOÇ'nin, Kuva-yı

²³ Nail Moralı, MİO, s. 14-15, 25-26, 57.

²⁴ Şerafettin Turan, a.g.e., s. 151.

²⁵ "İlhamî Bey, (Nazilli) — Efendim, İzmir fecayii hakkında Dersaadette Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti vardır. Zaten Câmî Bey de o cemiyetin kâtib-i umumisidir. Câmî Beyin şahsı namına yapmaktansa Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti ile temas edilsin. Zahid molla, (Salihli) — Efendim bendenize kalırsa Câmî Bey ile muhabere daha muvafıktır. Bir de kendisine ücret verilsin efendim.

Galib Bey, (Alaşehir) — Bendeniz de iştirak ediyorum.

İlhamî Bey, (Nazilli) — Bendeniz ücret verilmesini muvafık görmüyorum, izzet-i nefsi-ni rencide eder.

İbrahim Bey, (Uşak) — Ne ücret ve ne de ikramiye mevzu bahis olmasın efendim.

Sesler: Câmî Bey ile hususî ve daimî temas mı yapalım yoksa doğrudan doğruya Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyetine mi müracaat edelim?

Galib Bey (Alaşehir) — Efendim bendeniz Câmî Beyin muvazzaf olarak hususî bir surette tayin buyurulmasını muvafık buluyorum.

Milliye Kongreleri ve Ankara arasındaki muhaberenin sağlanmasında Câmî Bey'e yardımcı oluyordu²⁶.

26 Ağustos 1919'da Alaşehir'de öğleden sonra yapılan bir toplantıda, daha önce 15 kişiden oluşan İMHOC yönetim kurulu üyelerinin sayısı 5 kişiye indirilerek yeniden tesbit edildi. Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey, günlük anılarına bu kararı şöyle kaydetmişti:

"Madde 1) Umum Hareket-i Millîye Redd-i İlhak Heyetleri murahhaslarından mürekkeben teşekkül ve Alaşehir'de inikad eden müttehit kongre azaları, kendilerini 17 Mart 1919 tarihinde ilk kongresini akdeden Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin aza-i tabiiye ve müessisinden addederek, cemiyet merkezinin İzmir'den Dersaadet'e naklindeki mazereti takdir eder ve merkez-i cedidini selâhiyetdar görür.

Madde 2) Cemiyet heyet-i idaresi beş azadan mürekkep olacaktır.

*Madde 3) Kongre, Heyet-i idare-i cedideyi Câmî Bey (Kâtibi Umumi), Morahl-zade Halid Bey (Veznedar), Tüccardan Aydınlı Nazmi Bey ve Halide Edip Hanımefendi ve Ragıp Nurettin Beylerden mürekkep olarak intihap eder"*²⁷.

İMHOC, İstanbul'daki önemli faaliyetlerine yeni yönetim kurulunun belirlenmesinden sonra başladı. Alaşehir Kongresi'ne katılan delegelerin tabii ve kurucu aza sayılmaları dolayısıyla Cemiyet, aynı zamanda, Kuva-yı Millîye kongrelerinin İstanbul'da önemli bir organı durumuna geldi.

Cağaloğlu'nda yerleşen Cemiyet, İstanbul basını ile iyi bir münasebet içine girmişti. İşgalden evvel ve sonra, Müdafaa-i Hukuk çalışmalarında Tasvir-i Efkâr, Akşam ve Yenigün gazetelerinin, dolayısıyla Falih Rıfkı Atay, Hüseyin Ragıp ve Yunus Nadi Beylerin önemli yardımları olmuştu. Bunların da yardımlarıyla Propaganda ve Neşriyat Şubesi, hazırlayıp dağıttığı bültenlerle millî mücadeleyi destekledi²⁸. İstihbarat Şubesi ise, işgal

Bahri Bey, (Manisa) — Câmî Bey zaten Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyetinin şahs-ı maneviyesini temsil ediyor. Ayrıca mezkûr cemiyete müracaata hacet yoktur. Câmî Beyin şahsı kâfidir.

Reis Hacim Beyefendi — Mesele tavazzuh etti. Câmî Beyin şahsı ile teması arzu buyuranlar ellerini kaldırsın. (Eller kalkar) Ekseriyet. Şu halde efendim, Câmî Beyin şahsı ile teması karargir oldu. (Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Millîye Hatıraları (1919-1920), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara 1967, s. 181).

²⁶ Nail Morali, Mİ, s. 147.

²⁷ Hacim Muhittin Çarıklı, a.g.e., s. 45.

²⁸ Nail Morali, Mİ, s. 141.

bölgesi ve Redd-i İlhak Cemiyetleriyle devamlı irtibatla bulunuyor ve değişik kaynaklardan elde ettiği bilgileri bunlara bildiriyordu²⁹. Cemiyet'in ilmî gayesi çevresinde İtilâf Devletleri Yüksek Komiserlerine ve hükümetlerine muhtıralar gönderiliyordu. Nitekim Yunanlıların Aydın ve Nazilli taraflarında yaptıkları taarruz ve tecavüz hareketi, Kasım 1919'da Harekât-ı Milliye Redd-i İlhak Heyeti Aydın ve Havalisi Umum Merkezi Başkanı Ömer Lütfi imzasıyla bildirilince, bu olay İMHOC'den gönderilen telgrafa atfen İstanbul'daki Yüksek Komiserlikler nezdinde protesto edildi³⁰. Bu arada Smyrne Turque (Türk İzmir) adıyla bir broşür yayınlanarak İstanbul, Avrupa ve özellikle Paris Barış Konferansı çevrelerinde dağıtıldı.

Moralı'nın anlattıklarına göre İMHOC, İstanbul'da faaliyet gösteren millî mücadele taraftarı gizli teşkilâtlarla işbirliği yaparak, birçok silah ve cephanenin Anadolu'ya kaçırılmasına yardımcı oldu³¹.

İzmir'den başlayan Yunan işgalinin Batı Anadolu'da genişlemesi üzerine, halk işgal bölgelerinden kaçmaya başlamış ve göçmenlerin sayısı 140 bine ulaşmıştı. Bunlara yardım için bölgeye Kızılay (Hilâl-i Ahmer) heyetleri gönderilmekle birlikte, İstanbul'da ilk ciddî hareket üniversite (Darülfünûn) tarafından başlatıldı. 23 Kasım 1919'da bütün fakülteler dersleri tatil ederek öğretim üyeleri ve öğrenciler üniversite salonunda toplanıp, heyecanlı konuşmalar yaptıktan sonra Kızılay, İMHOC ile Muhacirîn Umum Müdürlüğü'nün raporları okundu. Toplantı sonunda, her fakülte dekan ve öğrencilerinden oluşan dokuz kişilik bir yardım komitesi kuruldu³². İMHOC bu çerçevede, öncelikle İstanbul'da kendilerine müracaat eden yardıma muhtaç birçok Batı Anadolu'lu yetim, göçmen ve işsizlerin ihtiyaçlarıyla ilgilendi, bu konuda Kızılay'ın yardımlarını talep etti³³.

Cemiyetin Sonu:

16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından resmen işgal edilmesi, Osmanlı Mebuslar Meclisi gibi, İMHOC'nin de sonu oldu.

²⁹ bk. EK-I, II., ATASE Arşivi, Kls. 88. Ds. 232 (323), Fh.1, 6/2. Aynı dosyada, İzmir ve çevresindeki Yunan işgal ve mezalimiyle ilgili olarak, İMHOC'nin hazırladığı yirmiyelik yakın istihbarat raporu bulunmaktadır.

³⁰ M. Tayyib Gökbilgin, Millî Mücadele Başlarken, C. II, Ankara 1965, s. 179.

³¹ Nail Morali, MİO, s. 16-17, 60-61.

³² Tayyib Gökbilgin, a.g.e., 173.

³³ bk. EK-III, IV., Kızılay Arşivi, Ds. 121.

Yönetim Kurulu üyeleri bu tarihten itibaren, millî mücadeleye katılmak üzere, Anadolu'ya gidince³⁴ İMHOC tamamen dağıldı. Üyelerinin bizzat Anadolu'daki millî mücadele hareketine katılmalarıyla, Cemiyetin kuruluştaki amacın "İttihatçılık" gibi bir fırka hareketi değil, "millî menfaatleri korumak arzusu" olduğu bir daha ispatlanmış oluyordu.

BELGE—I

İzmir
Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti
Merkez-i Umumîsi-İstanbul
İstihbarat Kalemi
28

Nazilli Kuva-yı Millîye Karargâhına 27.11.35 tarihli telgrafıdır:

Ödemiş Cephesi'ndeki Umum Kumandanlığından alınan raporda dört saat evvel elde edilen Yunan istihbarat ifadesine nazaran, Yunanlılar üç günden beri Ödemiş ile İzmir arasındaki yolcu nakliyatını tatil ederek İzmir'e vagonlar ile mecrûh nakletmekte oldukları ve (...) mecrûhînin miktarı tahminin fevkinde bulunduğu anlaşılmakla tamimen tebliğ olunur.

İzmir'den son alınan raporlara nazaran dahilden şehre pek çok Yunan mecrûhunun gelmekte olduğu, haberi teyid etmektedir.

Dersaadet, 30 Teşrîn-i sâni 335.

BELGE—II

Salihli Kuva-yı Millîye Cephesi Harp Kumandanlığından alınan 6.11.35 tarihli tahrirattan:

Gaddarâne hareketle tarih-i beşeriyette şimdiye kadar kaydedilemeyen vaka-i cinayati, yetim ve bîmekân kalan binlerce felâketzedeler üzerine tatbik edilen ve âlem-i insanîyetin nefret ve telînlerle karşıladığı barbar Yunanlıların mezalim ve fecâ-yiine inzîmâm edemediği cinayati nazargâh-ı âlîlerine arz ediyorum.

³⁴ Câmi (Baykut) ile Halide Edip (Adivar) aynı zamanda Anadolu'ya geçmişlerdi. bk. Halide Edip Adivar, s. 63-66, 69, 71 v.d.; Moralızade Halit Bey, kardeşi Nail (Moralı) Bey'den önce Anadolu'ya gitti. İstanbul'dan Rodos'a giden Nail Bey, daha sonra bir İtalyan vapuru ile Antalya'ya, oradan da Ankara'ya geçti., Nail Moralı, Mİ, s. 66, 68.

Teşrin-i sanînin üçüncü günü vahşiyane hareketleriyle a'sâr-ı sabıkadaki engizisyon mezalimini unutturacak kadar zalimane (...) kudurmuş Yunanlıların işgal altında bulunan Ödemiş'in Evlak ve Hacı İlyas köyleri, katiyen haberdar olmadıkları bir zamanda, Yunan müfrezelerinin hücumlarına maruz kalarak kanlı elleri altında günlerce ve eylem hapsedilmişlerdir. Bu canavarca hareketleri yetmiyormuş gibi, aynı tarihte, Ödemiş'in Uz ve Milli ve Narvan köyelerine sabahleyin hücum ederek erkekleri olmayan ve sırf âlîl, ihtiyar, kadın ve çocuktan ibaret Bozanyüz ve Elli (?) köyler ahalisini dipçik darbeleri altında göğüslerine saplanan kanlı ve bîresm süngülerinin önünde insaniyet ve medeniyetin bir kadına ve çocuğa karşı yapılmasını hiçbir zaman tehâvün edemeyeceği bu fecâyî (...) iki köyü tamamıyla yakarak (...). Bu biçarelerden hiçbir şeysiz, çıplak ve ancak sefaletleriyle kurtulabilen seksen beş nüfus bugün Salihli'ye iltica etmiştir. Bu zavallıların sefaletlerini musavver, fotografileri de leffen takdim ediyorum.

Mühür

(İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye İstihbarat Kalemi)

BELGE—III

İzmir

Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti

Merkez-i Umumîsi-İstanbul

3/99

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyet-i Muhteremesi Kitâbet-i Umumîyesi Cânib-i Vâlâsına,

Arz-ı hürmetkârânemizdir:

Ahiren Çine'den gelen Aydın ve havalisine aid otuz yetimin künyelerini muhtevî cetvel, rabten takdim kılınmakla haklarında icab eden meâsir şefkat ve himayenin bî-dirîğ buyurulmasını rica ve bilvesile teyid-i tazimat ederiz, efendim hazretleri.

26.11.35

*Kâtib-i Umumî
(İmza, mühür)*

Cetvel, dârüleytâmlar müdiriyyetine gönderilmiş ve cevapları yazılmıştır. 27/11/35."

İzmir
Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti
Merkez-i Umumîsi-İstanbul
2/167

*Hilâl-i Ahmer Cemiyet-i Muhteremesi Kâtib-i Umumîliği Cânib-i Vâlâsına,
Arz-ı hürmetkârânemizdir:*

Fakr ü sefalet-i hazırası cemiyetimizce malûm ve musaddık olan, hâmil-i vesika Bergama muhacirlerinden Âlim efendi ve ailesinin mazhar-ı himayet olmasına delâlet-i âliyelerini maa-lihtirâm rica ederiz, efendim hazretleri. 27/12/35.

*Kâtib-i Umumî
(İmza, Mühür)*